

به نام خداوند جان و خرد

سرشناسه	: نظامی، احمد بن عمر، قرن ۶ق.
عنوان قراردادی	: چهار مقاله، برگزیده
عنوان و نام پدیدآور	: بوی جوی مولیان آید همی : مقاله دوم از چهار مقاله در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر/تالیف احمد بن عمر بن علی نظامی عروضی سمرقندی ؛ باهتمام و تصحیح و مقدمه محمد قزوینی ؛ با معانی لغات و ترجمه آیات و عبارات عربی با دیباچه و تصحیح مجدد و تحشیه محمد معین ؛ به کوشش غلامرضا لایقی.
مشخصات نشر	: تهران : نشر اطلاع، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۸۷ ص.؛ ۵/۱۴×۵/۲۱ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۳۱-۸۸-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
عنوان دیگر	: مقاله دوم از چهار مقاله در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر.
موضوع	: نثر فارسی -- قرن ۶ق. Persian prose literature -- 12th century
	Poets شاعران
	Poetry شعر
شناسه افزوده	: قزوینی، محمد، ۱۲۵۶-۱۳۲۸. مصحح
شناسه افزوده	: Ghazvini, Mohammad
شناسه افزوده	: معین، محمد، ۱۲۹۱ - ۱۳۵۰. مترجم
شناسه افزوده	: لایقی، غلامرضا، ۱۳۴۰ -
رده بندی کنگره	: ۵۱۱۷PIR
رده بندی دیویی	: ۸۲۳/۸۴۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۱۴۴۲۳۲

بوی جوی مولیان آید همی

مقاله دوم از چهار مقاله

در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر

تألیف

احمد بن عمر بن علی نظامی عروضی سمرقندی

در حدود سال ۵۵۰ هجری قمری

طبق نسخه‌ای که باهتمام و تصحیح و مقدمه مرحوم

محمد قزوینی

سال ۱۳۲۷ هجری قمری در قاهره چاپ شده

با معانی لغات و ترجمه آیات و عبارات عربی

با دیباچه و تصحیح مجدد و تحشیه محمد معین

به کوشش علامه ضالالتقی

نام کتاب: بوی جوی مولیان آید همی (مقاله دوم از چهار مقاله)
در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر
تألیف: احمد بن عمر بن علی نظامی عروضی سمرقندی
طبق نسخه‌ای که باهتمام و تصحیح و مقدمه مرحوم محمد قزوینی
با دیباچه و تصحیح مجدد و تحشیه محمد معین
به کوشش غلامرضا لایقی
صفحه آرای: وحید شهبازپور
نمونه خوانی: پروانه امیری
حروفچینی: خانم قضاات‌فر
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۳۱-۸۸-۴

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۲۰۰ جلد

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱

قیمت: ۱۶۰۰۰۰ تومان

نشر اطلاع

خیابان مطهری، نرسیده به شریعتی،

بن بست ارمان، پلاک ۵، واحد ۷

تلفن: ۸۸۴۲۸۵۷۷ فکس: ۸۸۴۵۶۲۵۱

این کتاب با استفاده از کاغذ حمایتی وزارت ارشاد به چاپ رسیده است.

فهرست

- نشانه‌های اختصاری ۷
- مقاله دوم: در ماهیت علم شعر و صلاحیت شاعر ۱۳
- حکایت (۱) [مهتری گر بکام شیر در است] ۱۵
- حکایت (۲) [بوی جوی مولیان] ۲۷
- حکایت (۳) [آراستن سرو ز پیراستن است] ۳۷
- حکایت (۴) [با کاروان حُلّه] ۴۱
- حکایت (۵) [ای ماه چو ابروان یاری گویی] ۵۳
- حکایت (۶) [گر شاه سه شش خواست، سر یک زخم افتاد] ۵۹
- حکایت (۷) [آن بدنامی تا دامن قیامت بماند] ۶۳
- حکایت (۸) [شعر من همچو شکر و شهد است] ۶۷
- حکایت (۹) [پرستار زان نباید بکار] ۷۱
- حکایت (۱۰) [در جهان سه نظامییم ای شاه] ۸۳

نشانه‌های اختصاری

نشانه‌های اختصاری که در کتاب حاضر به کار رفته از این قرار است:

۱. نشانه‌های کتاب‌ها^۱

اقرب الموارد = اقرب الموارد الی فصح العربیة والشوارد. تألیف سید الخوری الشرتونی اللبنانی. چاپ مطبعة اليسوعیین. بیروت. ۱۸۹۱ م.
برهان = برهان قاطع تألیف محمد حسین بن خلف تبریزی مصحح نگارنده چاپ زوار در چهار مجلد: تهران ۱۳۳۰-۳۵.
ترجمه انگلیسی:

Revised Translation of the *Chahár Maqála Nizámí i- 'Arúdí*,
by Edward G. Browne, Cambridge 1921.

ترجمه عربی = چهار مقاله. ترجمه عربی به قلم عبدالوهاب عزام و یحیی الخشاب. قاهره ۱۳۶۸ قمری.

چق = چهار مقاله مصحح قزوینی طبع اوقاف گیب.
چقدا = چهار مقاله مصحح قزوینی اوقاف گیب، نسخه متعلق به

۱. کتاب‌هایی که در این فهرست یاد نشده، در حواشی کتاب حاضر با مشخصات ذکر شده‌اند.

کتابخانه دانشکده ادبیات شامل یادداشتهای چاپ نشده مرحوم قزوینی به خط خود آن مرحوم.

چقم = چهار مقاله مصحح قزوینی طبع اوقاف گیب، نسخه متعلق به آقای مجتبی مینوی، شامل یادداشتهای چاپ نشده مرحوم قزوینی به خود آن مرحوم.
دزی. ذیل =

R. Dozy, Supplément aux Dictionnaires arabes.

deuxième édition. 2 vols. Loide 1927.

سبک‌شناسی = سبک‌شناسی تألیف مرحوم ملک الشعراء بهار. سه مجلد. تهران ۱۳۲۱-۱۳۲۶.

شرح قاموس = (ترجمان اللغة) شرح محمد بن یحیی بن محمد شفیع قزوینی بر «قاموس اللغة».

غیاث = غیاث اللغات (فرهنگ فارسی و تازی) تألیف محمد غیاث‌الدین بن جلال‌الدین بن شرف‌الدین مصطفی آبادی رامپوری، چاپ نول کشور (هند) ۱۸۹۰ م.

قطر المحيط = مختصر محیط المحيط تألیف بطرس البستانی دو جزو. بیروت ۱۸۶۸-۷۱ م.

اللغات النوائیه = اللغات النوائیه والاستشهادات الجقتائیه

M. Pivet de Courteille,

Dictionnaire Turk-Oriental. Paris MDCCCLXX.

معجم البلدان = یاقوت حموی (شهاب‌الدین ابی عبدالله) - ۱۰ مجلد (با ضمیمه) مطبعة السعادة. مصر ۱۳۲۳-۱۳۲۵ قمری.

منتهی الارب = منتهی الارب فی لغة العرب. تألیف عبدالرحمن بن عبدالسلام الصفوری الشافعی (فرهنگ عربی فارسی) چاپ کلکته ۴ جزو

- و چاپ تهران ۲ مجلد ۱۲۹۷ و ۹۸ قمری. مطبعه کربلایی محمد حسین
تهرانی.

ناظم الاطباء = فرهنگ نفیسی. تألیف دکتر علی اکبرخان
ناظم الاطباء. ۵ مجلد تهران چاپ رنگین ۱۳۱۷-۱۳۳۴.

نفایس الفنون - نفایس الفنون فی عرایس العیون. تألیف محمدبن
محمود آملی، به اهتمام میرزا احمد. تهران ۱۳۰۹ قمری.

۲- نشانه‌های مختلف

افا = اسم فاعل

امف = اسم مفعول

تث = تشبیه

تعلیقات = تعلیقات پایان کتاب (در مجلد کامل)

ج (در شرح لغات) = جمع

ج (پس از نام کتاب) = جلد

چق = چهارمقاله چاپ قزوینی

ح = حاشیه

رك = رجوع کنید

س = سطر

ص = صفحه

عر = عربی

ق = قزوینی (محمد)

قس = قیاس کنید

مث = مؤنث

مص = مصدر

م. م. = مصحح و محشی کتاب حاضر (محمد معین)
* - پس از هر کلمه که این علامت گذاشته شده، نشانه آن است که در
تعلیقات کتاب، شرح آن آمده است.

۳- نشانه‌های اختصاری نسخه‌ها

(مربوط به نسخه بدل‌ها)

۱ = نسخه موزه بریتانیا (لندن) که در سنه ۱۰۱۷ هجری قمری
استنساخ شده و نسخه مصحح مضبوطی است.

ب = ایضاً نسخه موزه بریتانیا (لندن) که در سنه ۱۲۷۴ هجری قمری
استنساخ شده و در صحت و سقم متوسط است.

ق = نسخه ای که برای پروفیسور ادوارد براون از روی نسخه کتابخانه
عاشر افندی در استانبول استنساخ کردند و اصل نسخه استانبول در سال
۸۳۵ در هرات نوشته شده و به غایت صحیح و مضبوط است و با سایر نسخ
اختلاف بسیار دارد و بنای طبع این کتاب بر این نسخه است.

ط = نسخه چاپی که در سنه ۱۳۰۵ در تهران به طبع رسیده است و
این نسخه به غایت سقیم و مغلوط است و در اغلب مواضع ناسخ از خود
تصرفات من‌عندی کرده به طوری که صبغهی قدمت کتاب به کلی از میان
رفته است. (محمد قزوینی)

نخ = نسخه‌ی متعلق به کتابخانه‌ی آقای حاج محمد آقا نخبوانی به
خط محمد علی الشهیر به حاجی آقا بن مرحوم حاجی محمد حسین
المشهدی، به تاریخ «یوم العهد سابع عشر شهر ذی الحجه الحرام سنه
۱۳۰۵»

دک = دستور الکاتب فی تعیین المراتب تالیف محمد بن هندوشاه،
نسخه کتابخانه‌ی درسه سپه سالار به شماره‌ی ۲۷۷۳

توضیح - نسخه بدل‌های کتاب حاضر (حاشیه‌ی اول هر صفحه) غالباً از علامه محمد قزوینی است و به همین جهت آنها که به قلم آن مرحوم است علامتی ندارد، و بقیه که از دیگران است با ذکر نام آنان امتیاز یافته، و آنچه از نگارنده است با نشانه (م.م.) مشخص است.

نگارنده نسخه بدل‌های منقول از نوشته‌ی مرحوم قزوینی را (که در پایان نسخه‌ی چاپ اوقاف گیب ثبت شده است) با حفظ امانت، نقطه‌گذاری نموده، و علایمی که خاورشناسان در تصحیح کتب به کار می‌برند، استعمال کرده است.

حاشیه‌های دوم صفحات غالباً از نگارنده است و به همین لحاظ آنچه به قلم وی نوشته شده بدون علامت نقل گردیده و آنچه از مرحوم قزوینی است با علامت (چق)، (چقدا)، (چقم) و (ق) (رجوع به فرمت‌های فوق شود) مشخص شده است.

محمد معین

مقاله دوم

در ماهیت^۱ علم شعر و صلاحیت شاعر

شاعری صناعتی است که شاعر بدان صناعت اتّساق^۲ مقدّمات مؤهله^۳ و کند و التّمام^۴ قیاسات^۵ مُنتجه^۶ و^۷، بر آن وجه که معنی خُرد را بزرگ گرداند و معنی بزرگ را خُرد و نیکو را در خلعت^۸ زشت باز نماید و زشت را در صورت نیکو جلوه کند و به ایهام^۹ قوّت‌های غضبانی و شهوانی را برانگیزد تا بدان ایهام طبع^{۱۰} را انقباضی^{۱۱} و انبساطی^{۱۲} بود و امور عظام را در نظام عالم سبب شود، چنانکه آورده اند^{۱۳}:

۱. رک: ص ۱۹ ح ۸.

۲. (مص) ترتیب دادن، راست و تمام شدن، فراهم آمدن. (منتهی الارب).

۳. (افا، مث): به وهم افکننده، به شک اندازه‌نده.

۴. ا، ب؛ ط: موهومه.

۵. (مص) سازواری کردن میان دو چیز (منتهی الارب)، بهم پیوستن.

۶. (افا، مث) از انتاج: نتیجه دهنده.

۷. موازنه و مزدوج (سبک شناسی ج ۲ ص ۳۱۳).

۸. ا، ب: حلیت؛ ط: حلیه.

۹. (مص) به گمانی افکندن (منتهی الارب)، به شک انداختن.

۱۰. ج. طبع: سرشت، سجه (اقرب الموارد) (منتهی الارب).

۱۱. گرفتگی (خاطر).

۱۲. گشادگی (خاطر).

۱۳. یعنی حکایت کرده‌اند، و این لغت در قرن ششم روی به انتشار نهاده است و در کشف المحجوب (هجوری) می آورند، استعمال شده، لکن کلیله (و دمنه) و چهار مقاله و مقامات حمیدی «آورده اند» استعمال کرده اند. (سبک شناسی ج ۲ ص ۳۰۰).

حکایت (۱)

[مهتری گر بکام شیر در است]

احمد بن عبدالله الخجستانی را پرسیدند که تو مردی خربنده^۱ بودی، به امیری خراسان چون افتادی؟ گفت: بباد غیس در خجستان روزی دیوان حنظله باد غیسی همی خواندم، بدین دو بیت رسیدم^۲:

مهتری گر بکام شیر در است شو خطر^۳ کن ز کام شیر بجوی

یا بزرگی و عز و نعمت و جاه یا چو مردانت مرگ رویا روی^۴

داعیه‌ای^۶ در باطن من پدید آمد که به هیچ وجه در آن حالت که اندر بودم راضی نتوانستم بود، خران را بفروختم و اسب خریدم و از وطن خویش رحلت کردم و به خدمت علی بن الیث^۷ شدم برادر یعقوب بن الیث و عمرو بن الیث، و باز دولت صفاریان در ذروه^۸ اوج علیین پرواز همی کرد و علی برادر کهمین بود و یعقوب و عمرو را بر او اقبالی تمام بود. و چون یعقوب از خراسان به غزنین شد از راه جبال، علی بن الیث مرا از رباط سنگین بازگردانید و به خراسان به

۱. کرایه دهنده خر، خرکچی، مکاری.

۲. ۱: + حنظله بادغیسی گوید؛ ب: + که حنظله گوید؛ ط: + که حنظله بادغیسی گوید.

۳. قدر و جاه، بزرگی، آفت، دشواری.

۴. روی + ۱: روی (مانند: دمام، سراسر، کشاکش)، روبرو، مقابل.

۵. ط: یا که مرد است و مرگ روی بروی.

۶. خواهش و اراده (غیاث).

۷. ب، ط: مرو؛ ا: مرا.

۸. به ضم و کسر اول، علو و مکان مرتفع، بالاترین قسمت هر چیز (اقرب الموارد)